

Криміногенна ситуація в Україні та деякі чинники її розвитку

О.Г. Кулик

Аналіз криміногенної ситуації в Україні у 1998 році та прогноз на 1999 рік

Криміногенна ситуація в Україні протягом 1998 року залишалася складною. Деякі процеси та явища в економічній, соціальній, політичній, правовій соціально-психологічній сферах життя суспільства мали криміногенний характер, тобто опосередковано чи прямо сприяли розповсюдженню різних видів та форм злочинної поведінки. Антикриміногенні процеси мали поодинокий і нестійкий характер. Співвідношення криміногенних та антикриміногенних факторів по окремих сферах суспільного життя було таким:

У сфері економіки негативно впливали на криміногенну ситуацію такі фактори тривалої дії:

технічна відсталість виробництва, застарілість основних фондів практично в усіх галузях економіки, деградація науково-технічного потенціалу;

недостатність внутрішніх та зовнішніх інвестицій, спрямованих на модернізацію та оновлення виробництва, створення нових підприємств;

диспропорції у структурі економіки;

скорочення обсягів виробництва промисловості та сільськогосподарства;

формування багатоукладної економіки, виникнення нових форм господарювання, різке зростання кількості господарюючих суб'єктів;

тривалий процес перерозподілу власності, перш за все приватизації державних підприємств; відсутність ефективної системи управління державним майном;

Кулик Олександр Георгійович — кандидат юридичних наук, начальник лабораторії № 1 НДІ НАВСУ, полковник міліції.

розбалансованість фінансової сфери, натуралізація економіки;

складність та неефективність податкової системи, надмірний податковий тиск на товаровиробника;

тінізація економіки, виникнення та розвиток підпільного сектора тіньової економіки;

диспропорції в економічному розвитку окремих регіонів України.

Абсолютна більшість підприємств України всіх галузей промисловості та сільського господарства працює на морально застарілому обладнанні, яке використовується понад 15–20 рр. і більше. Третина робітників у промисловості і три чверті — в сільському господарстві та близько половини — в будівництві зайнято некваліфікованою ручною працею.

Питома вага підприємств, що впроваджували нововведення, у січні–вересні 1998 р. складала 12%, лише 3% промислових підприємств впроваджували прогресивні технологічні процеси. Виробництво нових видів продукції освоювали лише 11% промислових підприємств, три чверті з яких випускали оновлені товари.

З 9833 підприємств, обстежених органами статистики, менше 124 здійснювали технічне переоснащення виробництва, майже половина з них — це підприємства харчової промисловості.

За дев'ять місяців поточного року 72 підприємства ввели в дію 99 механізованих потокових і автоматичних ліній, 50 — здійснили механізацію й автоматизацію 73 цехів, дільниць, виробництв. У той же час, майже 90% підприємств (у 1997 р. — понад 80%) не займалися підвищенням технічного рівня виробництва і продукції. У першу чергу це підприємства електроенергетики, промисловості будівельних матеріалів, поліграфічної, борошно-круп'яної промисловості та кольорової металургії.

Усе це зумовлює низьку якість та неконкурентноспроможність на світовому ринку більшості українських товарів, особливо високотехнологічної продукції машинобудування, електронної, електротехнічної та легкої промисловості.

Цей чинник по суті є первинним, базовим по відношенню до інших економічних та соціальних факторів криміногенного характеру.

Інвестиційний процес нині характеризується відсутністю як розширеного, так і повноцінного простого відтворення основних засобів. У переважній більшості підприємств руйнується матеріально-технічна база, згортається або зупиняється виробництво фондо- і енергомістких видів продукції.

З 1992 р. Україна одержує іноземні кредити на основі міжурядових і міжбанківських угод. З відкритих за п'ять років 11 кредитних ліній ФРН, США, Італії, Франції та Японії на загальну суму 2,45 млрд дол. на початок цього року діяло сім ліній на 1,87 млрд дол. Але цих коштів ледь вистачає лише на те, щоб задовольняти певні потреби суспільства загальнодержавного значення (закупівля сільськогосподарської техніки, насіння, медикаментів, обладнання для найбільш важливих галузей виробництва).

Обсяг прямих іноземних інвестицій в українську економіку залишається незначним, близько 1663 млн грн. Це і не дивно, адже ризик інвестування в Україні становить 80%, а за вкладенням капіталів в економіку наша держава займає 152 місце.

Вкрай несприятливим є стан справ з внутрішніми інвестиціями. Так, питома вага грошової частки в обігових коштах суб'єктів господарювання зменшилась за останні сім років більш ніж у 10 разів і у I півріччі 1998 р. становила 1,5 %. За таких умов використання власних коштів підприємств як джерел інвестування є проблематичним. За дев'ять місяців 1998 р. обсяг капітальних вкладень за рахунок власних коштів підприємств становив 5,2 млрд грн (71,3 % від загального обсягу капітальних вкладень).

Кредити комерційних банків відносно валового внутрішнього продукту скоротились з 32 % у 1991 р. до 7,9 % у 1997 р. Незважаючи на деяке зростання обсягів довгострокових кредитів (з 10,2 % у 1997 р. до 14,7 % – у поточному) умови їх залучення залишаються вкрай несприятливими. Важко уявити, яким вимогам має відповідати інвестиційний проект, коли середня процентна ставка за кредитами комерційних банків в поточному році становила близько 50 % річних (у липні 1998 р. – 80 % річних). Внаслідок цього загальний обсяг довгострокових кредитів становив у 1995 р. – 173 млн грн, у 1997 р. – 166 млн грн, а у 1998 р. – за оцінками – близько 152 млн грн.

З початком фінансової кризи посилюється процес вивозу іноземного та українського капіталу за межі держави. Так, чисті до-

ходи суб'єктів ринку за облігаціями внутрішніх державних позик (ОВДП) склали за дев'ять місяців поточного року майже 1,5 млрд грн, але в економіку України вони не повернулись. Кількість іноземців – власників ОВДП зменшилась протягом року з 60 до 10 % від загальної кількості власників.

За даними Державної податкової адміністрації України ніні за кордоном у вигляді довгострокових вкладень перебуває понад 4 млрд дол. США. Ще майже 700 млн дол. задекларованої валюти перебуває на Заході у вигляді обслуговування поточних операцій. За оцінками економістів з країни щороку вивозиться близько 3 млрд дол.

Таким чином, хронічний дефіцит інвестицій практично блокує процес оновлення основних фондів промисловості й сільського господарства і консервує кризову ситуацію в економіці на невизначений термін.

У структурі економіки зберігаються суттєві диспропорції:

– запровадження ринкової інфраструктури лише в нових сферах економіки (банківська справа, фондові ринки, інформаційний та рекламний бізнес, харчова промисловість, сфера обслуговування) із збереженням по суті соціалістичних умов господарювання для підприємств інших секторів, зокрема, недопущення їх банкрутства, поширення практики несплати податків та боргів тощо;

наявність монопольного сектора економіки України (нафтогазовий комплекс, транспорт, зв'язок, електроенергетика, житлово-комунальне господарство);

сталий перекис у бік військово-промислового комплексу, галузей важкої промисловості при недостатньому розвитку машинобудування, легкої та харчової промисловості, нових високотехнологічних виробництв, сфер зв'язку, транспорту, послуг, сільського господарства;

недостатній розвиток малих та середніх підприємств, що вкрай негативно впливає на ефективність економіки та рівень зайнятості населення;

монополізація імпортерами ринку підакцизних та інших високоліквідних товарів за рахунок несплати належних податків (підприємства з іноземними інвестиціями).

Частка нафтогазового комплексу, транспорту, зв'язку, електроенергетики, житлово-комунального господарства з урахуванням їх дебіторської заборгованості перевищує 70 % валового внутрішнього продукту (ВВП). Решта економіки стала заручницею і боржницею цих галузей. Кредиторська заборгованість сільського господарства у п'ять з половиною разів перевищує дебіторську, для промисловості різниця становить 1,5 рази (відповідно 57,3 і 36,7 млрд грн.).

Якщо в 1996 р. частка базових галузей (електроенергетика, чорна металургія, паливна промисловість) складала близько 20 % промислового виробництва, що відповідало показникам розвинутих країн, то в 1998 р. цей показник збільшився майже до 55 %.

За період 1990—1998 рр. збільшились частки таких галузей, як електроенергетика – в 4,1 рази, паливна промисловість – у 3,5 рази, чорна металургія – в 2,3 рази. Разом з тим, частка машинобудування зменшилась у 2,8 рази, легкої промисловості – в 5,7 разів.

В Україні у 1998 р. діяло 136 тис. малих та середніх підприємств і 3 тис. кооперативів, на яких працювало 4,6 % від загальної кількості зайнятого населення. Вони виробляли 10 % ВВП, тоді як у сфері малого бізнесу у Великобританії працює 43,6 млн чол., у Німеччині – 18,5 млн, у Японії – 39,5 млн, у США – 70,2 млн чол. У США частка продукції малих і середніх підприємств перевищує 50 %, у Франції цей показник сягає 55 %, в Італії – 57 %.

У жорстких ринкових умовах продовжується *процес скорочення обсягів* виробництва вітчизняної промисловості та сільського господарства. Інтегрованим показником цього скорочення є падіння ВВП. Зниження ВВП почалося в Україні з 1990 р. і продовжується нині. Темпи падіння ВВП наведені в табл. 1.

Таблиця 1

Динаміка ВВП у 1990–1998 рр.

Рік	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998 (за оцінками)
Темпи падіння ВВП порівняно з попереднім роком, %	—	8,7	9,9	14,2	22,9	22,2	10,0	3,2	1,5

За останні три роки темпи падіння ВВП дещо зменшились, але негативна тенденція зберігається. Спад такого масштабу не спостерігався навіть за часів великої депресії 1929–1933 рр. у США. Серед країн СНД в Україні цей показник є найбільшим, окрім Таджикистану, в якому фактично йде громадянська війна.

Оцінюючи характер та масштаби дії зазначеного фактора, на думку управлінців та науковців (як вітчизняних, так і зарубіжних), необхідно робити суттєву поправку на існування тіньової економіки. Одним з її проявів є випуск значних обсягів продукції, яка не враховується державними органами.

Значна поправка на існування тіньової економіки може змусити переглянути кількісні параметри даного явища, але не може заперечити наявність реального спаду виробництва на значній кількості державних підприємств в легкій, харчовій промисловості, тваринництві.

Криміногенна дія даного економічного фактора полягає в тому, що він зумовлює виникнення цілої низки соціальних та соціально-психологічних процесів, які сприяють криміналізації суспільства.

За період реформ відбулися *фундаментальні зміни у формах власності та господарювання*. Загальна кількість господарюючих суб'єктів сягнула понад 700 тис. Були створені численні приватні підприємства, різні види господарських товариств. Тільки в поточному році виникло близько 40 тис. малих підприємств і в даний час їх загальна кількість перевищила 136 тис. У економіці України з'явилися такі раніше невідомі в соціалістичному господарстві економічні структури, як комерційні банки, страхові компанії, ріелтерські фірми тощо.

Ці процеси, окрім головного позитивного ефекту, мають серйозні побічні наслідки криміногенного характеру. Вони ускладнюють контроль за дотриманням законодавства в процесі господарської діяльності, створюють набагато більше ніж за часів соціалізму "об'єктів" злочинних посягань, можливості для здійснення нових видів злочинної діяльності.

Процес приватизації в країні затягується. Відбулася лише мала приватизація та приватизація деяких високоефективних підприємств. Роздержавлення важливих промислових комплексів йде досить повільно. Певні політичні сили ведуть справу до фактичного зупинення приватизаційного процесу.

Нормативна база процесу приватизації є недосконалою. Досить часто мають місце факти порушення встановленої процедури проведення аукціонів, заниження в декілька разів вартості об'єктів, що приватизуються, надання переваг певним учасникам приватизаційного процесу. Внаслідок цього для процесу приватизації в Україні характерні дуже серйозні диспропорції та зловживання. Так, за дев'ять місяців 1998 р. було приватизовано понад 1500 підприємств, майно яких оцінено в 4,2 млрд грн., тоді як до державного бюджету від цього продажу надійшло лише 48 млн грн.

Уповільнення процесу приватизації, порушення нормативно закріпленої процедури його проведення призводить до цілого ряду негативних явищ. Це, зокрема, більш тривале падіння рівня виробництва на приватизованих підприємствах, скорочення в більшості випадків великої кількості робочих місць та звільнення працівників, збільшення різниці в рівні доходів між тими, хто опинився в числі співвласників приватизованих підприємств і тими, хто нічого не отримав, численні зловживання з боку керівників державних підприємств, шахрайські операції інвесторів тощо.

У країні була зруйнована адміністративно-командна, але не створена нова система управління державним майном. Це призводить до величезних втрат бюджету. Нині в Україні функціонує 5,5 тис. акціонерних підприємств, частина акцій яких належить державі. Ані Фонд державного майна, ані інші державні структури не беруть участі в управлінні ними. Внаслідок цього в 1997 р. з 2,9 млрд грн чистого прибутку, отриманого на 207 таких під-

приємствах, до державного бюджету було перераховано лише 18 тис грн.

У фінансовій сфері під впливом вищезазначених економічних факторів спостерігається низка серйозних негативних явищ. Перш за все, це хронічні і, в значній мірі, безнадійні неплатежі. Станом на 1 вересня 1998 р. дебіторська та кредиторська заборгованості складали відповідно 90,9 та 123,2 млрд грн. Порівняно з початком року дебіторська заборгованість зросла в 1,2 рази, а кредиторська – в 1,1 рази. На 1 жовтня 1998 р. заборгованість підприємств-позичальників перед державним бюджетом, що виникла на час виконання гарантійних зобов'язань Кабінету Міністрів України, становила 671 млн дол. США, з них 296,9 млн дол. – прострочена заборгованість.

Частка державного внутрішнього боргу за оцінками експертів у межах 11–12 млрд грн збережеться до 2000 р і це буде серйозним дестабілізуючим фактором, оскільки вже сьогодні виплати за державними заборгованостями сягають 90 % доходів бюджету.

В Україні зберігається найгірший серед держав з перехідною економікою рівень монетизації ВВП (співвідношення між наявною грошовою масою і обсягом ВВП) – 13–14 %. Тоді як в Польщі він більший в 2–2,5 рази. У 1997 р. рівень монетизації в Угорщині складав 40 %, у Чехії – 71 %.

З 1994 р. спостерігається процес відпливу грошей з банківського обігу. За цей період питома вага грошей у позабанківському обігу збільшилась з 24,7 до 49,3 %. Процес, що поєднаний з низьким рівнем монетизації, призвів до певних диспропорцій у фінансовій сфері. У результаті в країні постійно збільшується готівковий обіг при звуженні сфери безготівкових розрахунків, тобто руйнується система фінансування реального сектора економіки.

Внаслідок спекулятивних операцій з ОВДП державні валютні резерви зменшились з 2,4 млрд дол. США в серпні 1996 р. до 800 млн дол. США в середині поточного року.

Однією із складових розбалансування фінансової системи є бартеризація внутрішнього ринку. Це явище, що є наслідком дії низки інших економічних факторів (різкого росту інфляції

у 1991–1994 рр., кризи неплатежів тощо), нині набуло значного поширення.

Рівень бартеру в промисловості вже тривалий час складає біля 40 %. Понад половина загального обсягу бартеру припадає на чорну металургію, машинобудування і електроенергетику, за територією – на Донецьку та Дніпропетровську області. При цьому підприємства цих областей за вісім місяців поточного року експортували продукцію на 3 млрд дол., а експорт більш ніж на 90 % сплачується реальними грошима. Загальна сума виручки, що своєчасно не надійшла в Україну, 1 жовтня 1998 р. становила 2,86 млрд грн.

Якщо врахувати сільське господарство, сферу послуг, оплату праці та пенсійне забезпечення, то обсяги бартеру перевищать дві третини господарських зв'язків. Внаслідок цього цілі галузі та сільська місцевість випадають зі сфери товарно-грошових відносин, деградує банківська система. У результаті згортаються можливості накопичення позичкового капіталу, звужується база оподаткування, грошові надходження до бюджету замінюються взаємозаліками. На цій основі відбувається процес тінізації та криміналізації економіки.

Діюча система оподаткування змушує суб'єктів господарювання на кожну гривню заробітної плати відраховувати більш ніж 50 коп. Внаслідок цього близько 90 % підприємств і підприємців не сплачують податки в обсязі, встановленому законодавством. Більшість суб'єктів господарювання практикують нарахування символічної зарплати, більшу її частину нелегально платять готівкою.

Утворилась величезна податкова заборгованість, яка становить сьогодні 8,4 млрд грн., тобто складає чверть доходів консолідованого бюджету. Недоїмка за дев'ять місяців 1998 р. зросла на 6 млрд грн. Це свідчить про проблеми, що існують в організації збирання податків.

Найбільшу податкову заборгованість мають підприємства нафтової, газової та нафтопереробної промисловості, енергетики, агропромислового комплексу.

Такий стан справ ставить під загрозу фінансування об'єктів бюджетної сфери та соціальних програм, що негативно позначається на рівні матеріального забезпечення населення.

Тіньовий сектор економіки, який в певному обсязі, існував за часів соціалізму, значно виріс в період реформ внаслідок відсутності нормальних умов, перш за все в сфері оподаткування, для здійснення легальної підприємницької діяльності. За даними Державного комітету статистики України, а також за розрахунками експертів, обсяг продукції тіньового сектора сягнув 40 % валового внутрішнього продукту. До тіньового сектора економіки залучено в тій чи іншій мірі все населення України — через позабанківський обіг готівки, вуличну торгівлю, ухилення від сплати різних податків і зборів, корупцію і т.ін. Про розмах тіньової економіки та обсяги нагромадження капіталів свідчать такі дані. За деякими оцінками за кордоном знаходиться від 15 до 20 млрд дол., неофіційно експортованих з України.

Тіньова економіка традиційно розділяється на неформальну і підпільну економічну діяльність. Перша не приховується, але і не оподатковується і не враховується офіційною статистикою (виробництво в домашніх господарствах, надання послуг на непостійній основі, невеликі підробітки). Підпільна економічна діяльність включає як заборонену в державі економічну діяльність, так і діяльність, яка повинна враховуватись і контролюватись державою, але суб'єкти такої діяльності умисно приховують її з метою ухилення від сплати податків або з іншими протиправними цілями (отримання прихованих доходів, нелегальне виробництво товарів чи надання послуг, різні види розкрадання, "відмивання" доходів злочинного походження тощо). Саме підпільний сектор тіньової економіки несе в собі криміногенний потенціал і негативно впливає на стан злочинності.

Підпільна економічна діяльність набула поширення в банківській, кредитно-фінансовій системах, у сферах зовнішньоекономічної діяльності, енергозабезпечення, приватизації.

Тіньова економіка як альтернативна модель щодо легального підприємництва в довгостроковому плані розбещує суспільство, гальмує процес реформ, внаслідок чого негативно впливає на всі сторони життя в державі, на криміногенну ситуацію в суспільстві у цілому.

Регіони України мають досить різний рівень економічного розвитку. На основі комплексної оцінки таких показників, як природно-ресурсний потенціал, рівень промислового і сільсько-

господарського виробництва, урбанізація, ринкова кон'юнктура, рівень розвитку реформ, кваліфікація кадрів, споживання товарів і послуг усі області України поділяються на чотири групи.

До групи з найвищим загальноекономічним потенціалом і високою інвестиційною привабливістю відносяться м. Київ, Київська, Донецька, Дніпропетровська, Запорізька, Харківська області і Автономна Республіка Крим. До групи з високим загальноекономічним потенціалом і інвестиційною привабливістю можна віднести Львівську, Одеську, Полтавську і Харківську області. Середні показники спостерігаються в групі, до якої входять Вінницька, Житомирська, Івано-Франківська, Миколаївська, Сумська, Черкаська та Чернігівська області. Останню групу складають області з низьким рівнем загальноекономічного потенціалу і, відповідно, інвестиційною привабливістю - Волинська, Закарпатська, Кіровоградська, Рівненська, Тернопільська, Херсонська, Хмельницька та Чернівецька.

Такі диспропорції у розвитку регіонів безпосередньо впливають на регіональні, соціальні та соціально-психологічні чинники, сприяють підвищеній криміналізації певних регіонів.

На початку 1998 р. спостерігались *позитивні тенденції у сфері економіки*, які мали антикриміногенний характер: стабільність курсу національної грошової одиниці, істотне зниження темпів інфляції та відносна стабільність цін, зростання ВВП та обсягів виробництва в промисловості та сільському господарстві, створення великої кількості нових малих підприємств. Але фінансова криза поставила всі ці досягнення під загрозу і виявила нестійкий, поверхневий характер позитивних тенденцій.

Криза стала наслідком дії цілого ряду зовнішніх та внутрішніх факторів. Причому визначальну роль у цьому процесі відіграють саме останні. Це всі вищезазначені економічні фактори, які здійснюють руйнівний вплив на економіку вже тривалий час. Недостатність заходів щодо їх усунення призвела до нової хвилі соціально-економічної кризи. Першими її наслідками стали девальвація гривні та істотне підвищення цін, що досить негативно позначилось на рівні матеріального забезпечення населення.

За рахунок жорстких адміністративних антикризових заходів Уряду вдалося забезпечити відносно повільне зниження курсу гривні, мінімізувати зростання цін та уникнути гіперінфляції,

зберегти від руйнації банківську систему, нейтралізувати панічні настрої на споживчому ринку. Але ситуація залишається загрозливою. Адже суспільство на відміну від періоду 1992–1994 рр. вкрай виснажене тривалою соціально-економічною кризою.

За несприятливого розвитку подій в країні може бути відтворена соціально-економічна ситуація періоду початку реформ з усіма притаманними їй негативними процесами, зокрема, істотним збільшенням рівня злочинності.

Негаразди в економіці негативно впливають на *соціальну сферу*, зумовлюючи існування цілої низки соціальних факторів криміногенного характеру:

низький рівень матеріального забезпечення більшості населення;

різка поляризація населення за рівнем доходів;

зменшення можливостей для легального заробітку, зростання рівня фактичного безробіття;

маргіналізація частини населення, зростання чисельності осіб, які ніде не працюють і не навчаються, безпритульних, жебраків; неконтрольована міграція.

Зберігається тенденція зменшення реальної заробітної плати – основного джерела існування більшості населення. За даними Міністерства статистики України в 1996 р. вона зменшилась на 13,8 %, в 1997 р. на 7,2 % і за 9 місяців 1998 р. – на 10 %. Якщо ж оцінювати рівень заробітної плати в доларовому еквіваленті, то він протягом року в середньому зменшився в 1,5–2 рази. Реальні грошові доходи населення протягом року знизились на 6,6 %, а середньомісячний грошовий дохід на душу населення становив 86,3 грн.

Чисельність населення, що мало середньомісячний дохід нижче межі малозабезпеченості (73,7 грн) складало в другому кварталі 1998 р. 25,9 млн чол. (51,4 % усього населення). При цьому середній дохід у розмірі 210–300 грн отримували лише 3,5 % населення, а більше 300 грн – 1,3 %.

Ситуація значно ускладнюється затримками виплат заробітної плати, пенсій, стипендій, які набули хронічного характеру. Затримки заробітної плати за станом на 1 грудня 1998 р. склали 6566,8 млн грн, з них: по бюджетних організаціях 992,4 млн грн (15,1 %), по небюджетних – 5574,4 млн грн (84,9 %). На всіх під-

приємствах і в організаціях затримка до місяця складає 7,3 % від загальної суми заборгованості, від одного до двох місяців – 7,6 %, від двох до трьох місяців – 8,3 %. понад три місяці – 76,8 %.

До 1 квітня 1998 р. суму заборгованості вдалося зменшити на 432 млн грн, але втримати цю позитивну тенденцію не змогли, у подальшому відбувся приріст заборгованості на 594 млн грн.

Має місце щомісячний дефіцит коштів близько 300 млн грн, які необхідні для погашення заборгованості, оскільки доходи від сфери матеріального виробництва не покривають видатки по соціальних зобов'язаннях держави. Простежується такий причинний механізм: зниження виробництва і реалізації продукції призводить до зменшення надходжень до бюджету з подальшим скороченням витрат на економіку, зниженням зарплати і зменшенням доходів населення.

У країні має місце різке збагачення відносно незначної частини населення (підприємців, керівників господарюючих суб'єктів, представників шоу-бізнесу тощо) при настільки ж стрімкому зниженні життєвого рівня більшості громадян. За результатами досліджень кількість повністю забезпечених осіб складає 10–12 % від усього населення (на жаль, з них досить важко виділити долю по-справжньому багатих); здатних забезпечити собі і своїй родині пристойний рівень харчування та задоволення поточних потреб — 35–37 %; тих, які знаходяться на межі виживання, тобто здатних за рівнем доходів якось прогодувати себе і родину – 45–46 %. Решту ж становлять 10–15 % осіб, які систематично недоїдають (одинокі особи літнього віку, інваліди тощо).

За статистичними даними більше половини населення отримує доход нижче межі малозабезпеченості, тобто може бути віднесене до категорії бідних. У той час як у Швеції бідні складають 7 % населення, в США – 17 %. Результати опитування молодих людей у віці від 18 до 28 років, проведеного у 1996 р. Українським науково-дослідним інститутом проблем молоді, свідчать, що найбільше молодь хвилюють низькі доходи (62 % опитаних), безвихідність їхнього становища, відсутність перспектив (34 %).

Різкі контрасти в рівні матеріального забезпечення, величезний процент збіднілого населення створюють небезпечну

в кримінологічному відношенні ситуацію. За таких умов певна частина населення орієнтується на найвищі стандарти споживання, що існують у суспільстві, але відсутність можливості досягти їх легальним шляхом породжує потужну мотивацію до здобуття добробуту за будь-яку ціну, шляхом вчинення злочину.

Внаслідок вищевказаних економічних процесів, зокрема, скорочення обсягів виробництва, спостерігається небезпечна в криміногенному плані *тенденція істотного скорочення кількості легальних робочих місць, втрати роботи*, тобто легального засобу забезпечення існування значної кількості громадян.

За станом на 1 жовтня 1998 р. на обліку у Державній службі зайнятості перебувало 909,8 тис. осіб, що на 46,4 % більше, ніж у 1997 р. Рівень зареєстрованого безробіття становив 3,2 % працездатного населення, у 1997 р. – 2,3 %. За прогнозами у 1999 р. на обліку в службі зайнятості перебуватиме біля 4 млн чол. Оцінки рівня фактичного безробіття через визначення кількості осіб, які активно шукають роботу, значно вищі (в 4 – 6 разів).

За дев'ять місяців поточного року центрами зайнятості було працевлаштовано 296,2 тис. громадян або 18,1 % від загальної чисельності незайнятих осіб, які перебували на обліку. Постійно зростає коефіцієнт навантаження на одне вільне робоче місце (1996 р. – 11,2; 1997 р. – 20).

Найвищий рівень безробіття в 1997 р. спостерігався в Івано-Франківській (4,8 %), Волинській, Чернігівській (по 4,2 %) і Львівській (4,0 %) областях.

У найближчі роки проведення структурної перебудови промисловості і приватизації великих підприємств може супроводжуватися як побічний результат значним зростанням рівня як фактичного, так і офіційно зареєстрованого безробіття. Можна припустити, що кількість безробітних щонайменше досягне середнього показника по країнах Євросоюзу (11,3 %). Якщо ці процеси не будуть нейтралізовані значними інвестиційними надходженнями, створенням нових робочих місць та запровадженням розгалуженої системи підготовки та перепідготовки кадрів, то вплив безробіття на криміногенну ситуацію буде значним і може зумовити її суттєве погіршення.

За останні роки постійно зростає чисельність безпритульних і жебраків, для яких також характерні асоціальні форми поведінки.

За оцінками експертів у кожному великому місті нараховується 15–20 тис. дітей та підлітків, які втратили родичів або залишили сім'ю і знаходяться поза контролем суспільства. Вони жебракують, скоюють крадіжки тощо. Ця соціальна група складає сприятливе середовище для розповсюдження злочинних форм поведінки.

Негативний вплив цих категорій населення на криміногенну ситуацію згодом може посилитись.

У 1998 р. в Україні було затримано 12 тис. нелегальних емігрантів, а за сім останніх років – понад 50 тис. *Фактична ж кількість осіб, які легально чи нелегально прибули і проживають в Україні, значно більша.*

Позбавлені звичних умов життя, без знання мови та звичаїв країни мігранти мають певні труднощі при працевлаштуванні і з огляду на це становлять сприятливе середовище для розповсюдження кримінально караних діянь (контрабанда, розповсюдження наркотиків, бізнес, пов'язаний з нелегальною міграцією тощо).

До антикриміногенних соціальних факторів, що позитивно впливали на криміногенну ситуацію протягом року можна віднести:

поступове формування забезпеченого прошарку населення – середнього класу;

високу трудову активність населення, активний пошук способів заробітку;

початок зворотної міграції з міст в сільську місцевість.

За оцінками фахівців питома вага середнього класу становить 10–12 % від загальної чисельності громадян України і до останнього часу постійно зростала. Показником цього процесу є те, що протягом січня – вересня 1998 р. обсяг вкладів фізичних осіб у банках збільшився на 29 % і навіть після вересневих подій на валютному ринку і відтоку коштів у цілому за дев'ять місяців було зафіксовано приріст на 4 %. Загалом протягом 1996–1997 рр. фізичними особами в Україні було відкрито 2,3 млн рахунків із середньою сумою вкладу 723 грн.

Загострення фінансово-економічної кризи завдало серйозної шкоди процесу формування забезпеченого прошарку населення. За різними оцінками 45–50% осіб, які за рівнем матеріальної забезпеченості належали до середнього класу внаслідок цих подій опинились серед менш забезпечених верств населення.

Значна частина економічно активного населення в жорстких ринкових умовах використовує всі можливості для заробітку – участь в неформальній економіці, надання платних послуг, сумісництво тощо. За статистичними даними з 1991 по 1997 р. зайнятість у приватному секторі економіки зросла з 77 тис. до 2,8 млн чол.

За даними Інституту економіки України в 1997–1998 рр. зупинився *процес переселення людей з сіл в міста і розпочалась зворотня міграція*. Якщо цей процес набуде подальшого розвитку, то значно зменшиться рівень соціальної напруги в містах, що позитивно позначиться на криміногенній ситуації.

Політико-правові фактори впливають на криміногенну ситуацію в країні опосередковано через вплив на економічні, соціальні та соціально-психологічні чинники.

До криміногенних політико-правових факторів, які негативно впливають на стан злочинності, можна віднести:

відрив деяких гілок та окремих шаблів влади, особливо місцевої, від народу, зниження її авторитету, розповсюдження корупції;

втрату контролю за багатьма соціально-економічними процесами в державі, неефективність системи державного управління;

боротьбу владних, регіональних еліт за вплив на важливі сфери економічного та політичного життя суспільства;

низький рівень законодавчих та інших нормативних актів, що регулюють фінансово-господарську діяльність.

В умовах гострої соціально-економічної кризи *авторитет влади в Україні істотно знизився, впала дисципліна на всіх рівнях державної влади*. Стан погіршується ще й через невміння багатьох державних чиновників ефективно управляти в нових ринкових умовах, а також надмірне затягування процесу реформування державного механізму, приведення його відповідно до стандартів демократичної правової держави.

Послаблення авторитету всіх гілок влади, недосконалість законодавства і правовий нігілізм розхитують основи демократії, мають як наслідок поширення волонтаризму, корупції і організованої злочинності, особливо в галузі економіки.

За оцінками спеціалістів більш ніж половина мафіозних кланів мають корумповані зв'язки в різних структурах влади, більш ніж 60 % прибутків середнього службовця – це хабарі. За результатами опитувань представників бізнесових кіл найбільш корумпованими державними структурами є державна податкова адміністрація (59 % опитаних), місцеві органи державної влади (57 %), митна служба (47 %). Більше половини опитаних зазначили, що їм відомо багато випадків вирішення в державних структурах питань за допомогою хабара. За оцінкою міжнародних експертів рівень корупції в Україні є дуже високим (69 місце в рейтинговому списку, що включає 85 країн).

Все це змушує більшість суспільства відокремлюватися від влади, сприяє стрімкому падінню її авторитету у населення.

На зміну тотальному контролю соціалістичного періоду *прийшла пора тотальної безконтрольності*. Держава сьогодні не має надійної інформації про процеси, які відбуваються в суспільстві. Державна статистична інформація є вкрай ненадійною. Внаслідок цього значна кількість державно-політичних рішень приймається на основі хибної інформації, є нереальними і не виконуються. Вкрай послаблена і система контролю за виконанням рішень.

Особливо небезпечним у криміногенному відношенні є втрата належного контролю за обігом державних фінансових ресурсів, діяльністю державних підприємств, станом збереження державного майна.

В умовах, коли спад виробництва на державних підприємствах досяг критичної межі, гострою залишається проблема нецільового використання господарськими структурами державних кредитів, злочинного посягання на них, незаконного витрачання бюджетних коштів, заниження та приховування платежів, податків, що належать бюджету. В поточному році з перевірених 265 тис. суб'єктів господарювання в кожному другому встановлено порушення податкового законодавства на загальну суму 3,4 млрд грн.

Вкрай гострим залишається питання про посилення керованості державним сектором економіки, зокрема, підвищення відповідальності керівників державних підприємств за неефективне використання державного майна, несвоєчасну виплату заробітної плати, порушення фінансової дисципліни, використання бюджетних коштів не за призначенням тощо. Так, за станом на січень 1998 р. нараховувалось близько 5,5 тис. акціонерних товариств, у яких держава володіє пакетом акцій. У той же час, практика управління корпоративною власністю держави є вкрай недосконалою, тому за орієнтовними оцінками бюджет не отримує близько 3 млрд грн грошових надходжень у вигляді дивідендів.

Боротьба владних, регіональних еліт за вплив на важливі сфери економічного і політичного життя суспільства, набуваючи іноді досить жорстких форм, має своїм результатом гальмування реформ, структурної перебудови економіки, приватизації, коливання та непослідовність економічного курсу в країні. Щонайменше загострення політичної ситуації в Україні дуже негативно позначається на курсі національної грошової одиниці та рівні цін.

Імовірним є загострення політичної боротьби в ході виборів Президента України.

Нормотворчість у фінансово-господарській сфері здійснюється здебільшого хаотично, приймається велика кількість об'ємних нормативних актів, які нерідко містять неузгодженості та протиріччя. За оцінками експертів, деякі нормативні акти, наприклад, у сфері зовнішньоекономічної діяльності, валютного регулювання, містять положення, що створюють умови для анти-суспільної економічної діяльності.

У політико-правовій сфері на криміногенну ситуацію в державі позитивно впливають такі фактори:

дотримання усіма політичними суб'єктами правових, цивілізованих форм вирішення політичних конфліктів, утримання від надто різких, силових форм протистояння;

контрольований, цивілізований характер страйкового руху, переважання страйків суто економічного характеру;

відсутність регіональних воєнних конфліктів, певний спад сепаратистського руху в Криму;

збереження контролю держави за розвитком ситуації на фінансовому та споживчому ринку; своєчасне вжиття антикризових заходів;

спрощення умов для створення та функціонування малих підприємств; заходи щодо дерегуляції підприємницької діяльності.

Особливим правовим чинником впливу на криміногенну ситуацію і, зокрема, на державну статистику злочинності в Україні може стати прийняття нового Кримінального кодексу України. Цей документ може криміналізувати ряд діянь, особливо в сфері економіки, і декриміналізувати діяння, які нині вважаються злочинними, але не становлять великої суспільної небезпеки. Залежно від масштабів криміналізації - декриміналізації протиправних діянь, введення в дію нового Кримінального кодексу України може істотно вплинути на рівень зареєстрованої в країні злочинності.

У сфері суспільної свідомості переважають такі чинники криміногенного характеру:

втрата значною частиною населення відчуття суспільної солідарності, віри в майбутнє;

дискредитація в суспільній свідомості ідеї законності і правопорядку, розповсюдження серед значної частини населення, особливо молоді, переконання про припустимість протиправної поведінки як дієвого засобу забезпечення своїх інтересів в умовах ринку;

недовіра до всіх ланок державної влади, неповага до права;

недовіра до правоохоронної системи, зневіра в її спроможність ефективно боротися зі злочинністю.

Протягом останнього десятиріччя в суспільстві була зруйнована марксистсько-ленінська ідеологія, адекватної заміни якій у суспільній свідомості сьогодні не знайшлося. Ні релігія, ні державницька ідея в умовах злиденного життя ще не змогли об'єднати навколо себе більшість населення. *За таких умов значна частина громадян сприймає лише "ідеологію" і мораль індивідуального виживання, здобуття індивідуального благополуччя за будь-яку ціну.* Втрачаються такі необхідні елементи суспільної солідарності, як повага до оточуючих, взаємодопомога тощо.

За результатами вивчення громадської думки серед соціальних прошарків, які тепер мають найбільш сприятливі умови

для збільшення своїх доходів, вказуються банкіри, представники фінансово-кредитних установ – 54 % опитаних, далі йдуть шахраї, махінатори – 53 %, керівники різних рівнів – 33 %, державні службовці – 30 %. У той же час лише 17 % віднесли сюди власників кіосків, невеликих крамниць, майстерень, 2 % – фермерів, орендарів, 0,5 % – робітників.

Неспроможність влади ефективно вирішувати соціально-економічні проблеми призвела до розповсюдження серед населення недовіри до неї. У значної частини його поняття влада починає асоціюватися зі злочинними угрупованнями. На думку опитуваних у ході всеукраїнського дослідження, проведеного службою “Социс-Геллап”, реальну владу в Україні мають: мафія, злочинний світ, тіньові структури – 34,9 %, корумпована державна бюрократія – 22,9 %, фінансисти, бізнесмени і підприємці – 12,1 %, адміністрація Президента України – 7,3 %, комуністи – 4,3 %, Верховна Рада України – 3,3 % від загальної кількості опитуваних.

Отже, суспільна думка сприймає те, що відбувається в країні, як процес привласнення базових функцій держави нелегітимними центрами влади. Значна частина громадян відмовляється співпрацювати з владою. Набула поширення установка на пристосування до реальних умов життя, вирішення проблем правового характеру неправовим шляхом, у тому числі через залучення до їх вирішення злочинних угруповань – тіньової юстиції. Ця установка постійно підтримується неповагою до закону, яку демонструють представники влади всіх рівнів, підприємці і рядові громадяни.

Недовіра до правоохоронної системи, зневіра в її спроможність ефективно боротися зі злочинністю по суті є проявом загальної недовіри до влади і неповаги до неї стосовно правоохоронних органів.

Так, за даними опитувань населення, проведених Центром громадських зв'язків МВС України в 1995 – 1997 рр., середні оцінки діяльності міліції по боротьбі зі злочинністю такі: вважають роботу міліції доброю – 9 – 10 %, задовільною – 38 – 40 %, незадовільною – 37 – 40 %. Образ працівника міліції у суспільній свідомості залишається негативним. У середньому 38 % опитуваних вказують, що за останні роки він не змінився, а 20 % – вважають, що він навіть погіршився. Близько третини опитуваних вважають, що для сьогоднішніх працівників міліції характерне

зловживання службовим становищем, невжиття належних заходів до правопорушників, байдужість.

За даними опитування, проведеного в 1998 р. серед учнівської молоді м. Києва, були отримані такі оцінки роботи міліції: добре – 8,0 %, задовільно – 43,5 %, незадовільно – 29,7 %, решта не змогла відповісти. Явно переважає оцінка роботи міліції як незадовільної по таких напрямках, як боротьба з посадовими злочинами, хабарництвом (73,7 %), кишеньковими крадіжками (71,9 %), розкраданням державного майна та іншими злочинами в сфері економіки (64,4 %), організованою злочинністю (52,5 %).

Подібне ставлення до міліції призводить до поширення серед населення небажання співпрацювати з представниками правоохоронних органів і міліції, зокрема, численних випадків неповідомлення органів внутрішніх справ про вчинені злочини. Внаслідок цього правоохоронні органи не отримують об'єктивної інформації про стан злочинності, невірно оцінюють криміногенну ситуацію в країні, відповідно, не вживають адекватних заходів щодо її покращання.

Так, за результатами вищевказаного опитування серед осіб, які протягом року потерпіли від злочину, не заявили про це в міліцію 34,2 %, серед них, 27,6 % – через невіру в спроможність міліції розкрити злочин.

Антикриміногенним соціально-психологічним фактором є збереження значною частиною населення установки на досягнення життєвого успіху шляхом чесної праці. Про дієвість цього фактора свідчать наведені вище дані про рівень трудової активності населення.

До факторів, які знижували ефективність діяльності органів внутрішніх справ і, відповідно, негативно позначались на криміногенній ситуації у країні, слід віднести:

зниження якості кадрів у системі органів внутрішніх справ, руйнування професійного ядра провідних служб;

хронічне перевантаження працівників основних служб і підрозділів органів внутрішніх справ, які безпосередньо здійснюють боротьбу зі злочинністю;

зниження моральних якостей у частини співробітників органів внутрішніх справ;

недостатній рівень матеріально-технічного забезпечення діяльності міліції по боротьбі зі злочинністю;

затримки виплат заробітної плати на всіх рівнях системи органів внутрішніх справ.

Статистичні дані свідчать про омолодження начальницького складу органів внутрішніх справ у цілому і по окремих службах. Так, частка осіб начальницького складу віком до 30 років збільшилась в органах внутрішніх справ з 26,9 у 1992 р. до 34,5 % у 1997 р., по начальницькому складу кримінального розшуку – з 41,4 до 49,8 %, слідства – з 29,0 до 41,3 %, підрозділів по боротьбі з економічною злочинністю (БЕЗ) – з 28,5 до 42,4 %, дільничних інспекторів міліції – з 34,7 до 43,1 %, підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю (БОЗ) – з 21,1 до 25,1 %.

Відповідно істотно зменшилась частка працівників віком від 31 до 45 років, тобто тих, які мають необхідний досвід і високий рівень працездатності. По начальницькому складу, в цілому, їхня питома вага знизилась з 63,7 до 57,2 %, по підрозділах кримінального розшуку – з 55 до 47,3 %, слідства – з 60,9 % до 50,4 %, БЕЗ – з 67,4 до 53,7 %, БОЗ – з 70,6 до 64,8 %.

Зниження питомої ваги досвідчених працівників підтверджується також даними про розподіл начальницького складу в цілому та по основних службах за стажем роботи в органах внутрішніх справ. У цьому плані характерною є динаміка питомої ваги осіб за стажем роботи в органах внутрішніх справ від 1 до 3 років та від 10 до 25 років (табл. 2).

Таблиця 2

Дані про розподіл начальницького складу в цілому та по окремих службах за стажем роботи

Підрозділи органів внутрішніх справ	Частина осіб зі стажем від 1 до 3 років, %		Частина осіб зі стажем від 10 до 25 років, %	
	1992	1997	1992	1997
Начальницький склад у цілому, в тому числі:	10,9	15,3	46,8	39,9
карного розшуку	13,1	16,8	37,8	28,9
слідства	10,6	9,4	46,2	39,2
ПБЕЗ	13,0	19,0	33,5	29,2
ПБОЗ	6,8	9,8	54,5	49,4
ДІМ	13,5	19,3	41,9	33,2

З наведеного чітко простежується тенденція відтоку з органів внутрішніх справ працівників, які мають достатній досвід практичної роботи і складають професійне ядро системи.

Після 1996 р. ситуація почала змінюватись на краще. Так, у зазначеному році питома вага начальницького складу зі стажем до 3 років сягала 18 %; по карному розшуку -- 18,3 %; по ПБЕЗ – 25,8 %; по ПБОЗ – 13,8 %.

Також негативний характер мають показники щодо рівня освіти працівників органів внутрішніх справ, особливо вищої та вищої юридичної освіти (табл. 3).

Таблиця 3

*Показники щодо рівня освіти працівників органів
внутрішніх справ*

Підрозділи органів внутрішніх справ	Частка осіб, які мають вищу освіту від загальної кількості осіб начальницького складу в цілому або даної служби, %		Частка осіб, які мають вищу юридичну освіту від загальної кількості осіб начальницького складу в цілому або даної служби, %	
	1992	1997	1992	1997
Начальницький склад в цілому, в тому числі:				1
карного розшуку	55,1	55,8	22,4	6,8
слідства	41,7	42,9	23,6	15,6
ПБЕЗ	80,2	64,1	78,2	58,4
ПБОЗ	83,4	79,2	29,8	21,6
ДІМ	80,2	79,8	48,7	38,5
	27,1	32,2	10,7	6,4

Особливо катастрофічні дані про падіння питомої ваги кваліфікованих юристів по начальницькому складу в цілому до 17 % і по таких ключових службах, як кримінальний розшук, слідство, підрозділи БЕЗ та БОЗ.

Дані про кількість осіб начальницького складу, звільнених за власним бажанням, наведені в табл. 4.

Таблиця 4

*Дані щодо кількості осіб начальницького складу,
звільнених за власним бажанням*

Підрозділи органів внутрішніх справ	Частка осіб начальницького складу, звільнених за власним бажанням по відношенню до загальної кількості звільнених за рік в цілому або по даній службі, %	
	1992	1997
Начальницький склад в цілому, в тому числі:	20,2	44,5
карного розшуку	25,6	54,8
слідства	23,7	51,7
ПБЕЗ	36,8	57,3
ПБОЗ	21,9	43,2
ДІМ	25,1	50,4

Як видно з наведених даних, питома вага осіб, які звільнилися за власним бажанням, зростає за вказаний період більш ніж у два рази як в цілому по системі, так і по провідних службах.

За останні шість років кількість зареєстрованих злочинів переважно зростає і в цілому за період збільшилась у два з половиною рази. У той же час чисельність міліції почала зростати лише в 1993 р. і на сьогодні збільшилась тільки на 50 %. Відповідно у 2 – 2,5 рази збільшилось навантаження на працівників основних служб міліції, перш за все карного розшуку та слідства. Лише в останній час вдалося досягти середньоєвропейського рівня наповнення вулиць силами міліції, які забезпечують громадський порядок.

Навантаження працівників основних служб і підрозділів органів внутрішніх справ є понаднормовим (табл. 5).

Результати досліджень, проведених Науково-дослідним інститутом НАВСУ, показали, що обсяг робіт, які виконують працівники основних служб і підрозділів згідно з функціональними обов'язками, значно перевищує встановлені нормативи. Так, коефіцієнт навантаження оперуповноважених карного розшуку складає 1,49 (тобто в 1,5 рази більше норми), слідчих – 1,4, інспекторів підрозділів БЕЗ – 1,38, дільничних інспекторів міліції – 1,29.

Таблиця 5

*Навантаження на окремі категорії працівників
органів внутрішніх справ*

За рік	Кількість працівників міліції на 10 тис населення на 1.01 наступного року	Кількість населення (тис.чол.) на 1.01 наступного року на одного працівника			Кількість зареєстрованих злочинів на одного працівника:			Кількість кримінальних справ на одного працівника слідства	
		міліції (без ДСО)	дільничного інспектора міліції	ППС (міського населення)	карного розшуку	ДС БЕЗ	експертно-криміналістичної служби	знаходилось у провадженні	закінчено провадженням
1992	34,8	0,38	3,6	1,6	34,1	6,3	273,2	65,2	19,3
1993	40,1	0,33	3,6	1,2	30,2	6,6	245,2	65,3	27,2
1994	43,3	0,29	3,6	1,3	28,4	7,3	223,5	49,1	19,1
1995	46,1	0,27	3,6	1,3	30,0	9,1	197,0	46,4	18,7
1996	46,1	0,27	3,5	1,4	28,6	9,1	176,4	44,4	18,6
01.12 1997	45,1	0,27	3,6	1,4	34,8	11,1	212,4	58,4	39,9
Норматив	-	-	3,0	1,0	30,0	-	150,0	35,0	-

Існує ще один вид навантаження на співробітників певних служб, який за обсягами дуже значний – це перевірка заяв та повідомлень про злочини на предмет їхньої достовірності.

Якщо заява чи повідомлення про злочин визнаються достовірними, то робота по їх перевірці входить в облік навантаження на співробітників тих чи інших служб. Інша справа – обсяги роботи по перевірці заяв та повідомлень, які не підтвердили наявності злочину. Витрати часу в цьому випадку такі ж, але при визначенні навантаження вони не враховуються.

Проблема вбачається в тому, що обсяги роботи по перевірці заяв та повідомлень, які не підтвердились, з кожним роком зростають і на сьогодні становлять третину від тих, що зараховуються в навантаження. За таких умов неминуче знижується якість роботи, розповсюджується практика штучного обмеження інформації про злочини, яка надходить до органів внутрішніх справ, що заважає отримувати реальну картину злочинності і оцінювати ступінь небезпечності кримінальної ситуації в країні.

Аналіз показників щодо *правопорушень серед особового складу органів внутрішніх справ* за 1997 р. показав, що загальна їх кількість зросла у порівнянні з 1996 р. на 7,5 % (з 2409 до 2605).

Серед окремих підрозділів і служб, в яких сталось значне погіршення обстановки, можна виділити такі: Управління внутрішніх справ на транспорті – на 63,8 % (з 69 до 113); Управління дільничних інспекторів – на 44,0 % (з 384 до 553); кримінальна міліція – на 23,3 % (з 587 до 724); Головне управління адміністративної служби міліції – на 24,7 % (з 603 до 734); Головне управління карного розшуку – на 17,1 % (з 391 до 458); міліція громадської безпеки – на 13,3 % (з 767 до 869). Логічність погіршення обстановки стає очевидною після ознайомлення з показниками правопорушень по керівництву – зростання на 17,6 % (з 34 до 40).

Серед служб, де досягнуто покращення обстановки можна назвати Управління Державної служби охорони – на 75, 4 % (з 100 до 57); Державна автомобільна інспекція – на 17,7 % (з 164 до 135); Головне управління по боротьбі з організованою злочинністю – на 24,4 % (з 45 до 34).

Збільшення кількості скоєних правопорушень серед особового складу органів внутрішніх справ України в певній мірі є наслідком і проявом погіршення моральності всього суспільства.

Рівень матеріально-технічного забезпечення діяльності міліції, особливо в регіонах та сільській місцевості, залишається низьким, незважаючи на позитивні зрушення в цій сфері.

Якщо в Німеччині або Англії на 100 працівників поліції приходить 25–30 автомобілів, то в Україні тільки 6, радіостанцій відповідно 100 і 38, комп'ютерів 25 – 33 і близько нуля. Лише третина працівників міліції забезпечена бронежилетами.

Якість наявного автомобільного парку, засобів зв'язку, спеціальної техніки, озброєння, засобів захисту особового складу здебільшого не відповідає сучасним стандартам.

Цей фактор не може не позначатися на ефективності та оперативності реагування підрозділів міліції на вчинені злочини і певною мірою провокує криміногенно активних осіб до більш зухвалих злочинних дій.

Однією з головних причин руйнування професійного ядра і відтоку кадрів з міліції є *затримки виплат заробітної плати на*

всіх рівнях системи органів внутрішніх справ, якщо взяти до уваги вкрай обмежені можливості більшості працівників органів внутрішніх справ легально отримувати додатковий заробіток.

До антикриміногенних факторів внутрішньосистемного характеру можна віднести:

поступове приведення структури органів внутрішніх справ, форм та методів їх діяльності відповідно до криміногенної ситуації, що склалася в Україні;

підвищення ефективності діяльності служб та підрозділів органів внутрішніх справ по розкриттю та розслідуванню злочинів.

У структурі органів внутрішніх справ створюються спеціалізовані підрозділи по боротьбі з окремими видами злочинів (БОЗ, БЕЗ), запроваджуються методики розслідування та розкриття нових видів економічних злочинів, нейтралізації діяльності організованих злочинних угруповань тошс.

Протягом 1998 р. збереглася тенденція до збільшення кількості розслідуваних злочинів (плюс 0,7 % в порівнянні з 1997 р.), збільшився процент їх розкриття (1997 р. – 72,3 %, 1998 р. – 74,1 %).

Щодо головних тенденцій злочинності в Україні з 1996 р. спостерігається тенденція зменшення кількості зареєстрованих злочинів: у 1996 р. на 3,8 %, у 1997 р. – на 4,5 %. Вона збереглася й у поточному році. Всього було зареєстровано 575 982 злочини, тобто на 2,2 % менше в порівнянні з минулим роком. Коефіцієнт злочинності в розрахунку на 100 тис. всього населення України протягом 1996–1998 рр. також знизився і склав відповідно 1208,1164 і 1137. Дещо зменшилась кількість виявлених осіб, які скоїли злочини. У 1998 р було виявлено 330 067 таких осіб, що на 2,3 % менше, ніж в минулому році. Така тенденція намітилась протягом 1996 – 1997 рр. (відповідно мінус 0,3 та мінус 0,5 %).

Оцінюючи відповідність цих даних реальному стану злочинності необхідно врахувати також показники щодо кількості заяв та повідомлень про злочини та результати їх розгляду в прокуратурі та органах внутрішніх справ, динаміки кількості зареєстрованих окремих видів злочинів, дослідницькі дані щодо рівня латентної злочинності в Україні.

З табл. 6 видно, що кількість заяв та повідомлень про злочини, що знайшли підтвердження, протягом останніх трьох років зростала, натомість постійно зменшувалась кількість

Таблиця 6

Дані щодо заяв та повідомлень про злочини та інші правопорушення, що надійшли до органів внутрішніх справ у 1996 – 1998 рр.

Показники, %	Роки		
	1996	1997	1998
Кількість заяв та повідомлень про злочини та інші правопорушення, що надійшли до органів внутрішніх справ. Приріст до попереднього року	1 806 419 +16,0	1 764 456 -2,3	1 832 446 +2,6
Кількість заяв та повідомлень про скоєння злочинів, що знайшли підтвердження. Приріст до попереднього року. %	1 308 306 ±0	1 310 621 +0,2	1 370 108 +4,5
Кількість заяв та повідомлень про скоєння злочинів, по яких порушені кримінальні справи Приріст до попереднього року.	553 730 -5,5	523 447 -5,5	518 632 -0,9
Кількість заяв та повідомлень про скоєння злочинів, по яких відмовлено в порушенні кримінальної справи Приріст до попереднього року	694 549 +4,2	723 203 +4,1	799 190 +10,5

заяв та повідомлень, по яких були порушені кримінальні справи. Їх частка від заяв та повідомлень про скоєння злочинів, що знайшли підтвердження, зменшилась з 42,3 % у 1996 р. до 37,9 % у 1998 р. Відповідно зростала кількість заяв та повідомлень про скоєння злочинів, по яких було відмовлено в порушенні кримінальної справи (1996 р. – плюс 4,2 %, 1997 р. – плюс 4,1 %, 1998 р. – плюс 10,5 %).

Тривалі попередні спостереження свідчать про схожість показників динаміки рівня зареєстрованої злочинності та кількості заяв і повідомлень про скоєння злочинів, що надійшли до органів внутрішніх справ. Розходження між ними, що намітилось протягом 1996 – 1998 рр., дає підстави стверджувати, що система органів внутрішніх справ, працюючи в умовах хронічного перенавантаження, змушена обмежувати кількість заяв та повідомлень, по яких порушуються кримінальні справи і, відповідно, кількість злочинів, що реєструються. Таким чином, рівень зареєстрованої злочинності не в повній мірі відбиває криміногенну ситуацію, що склалася в суспільстві, і головну тенденцію злочинності.

Доволі суперечливими є показники динаміки за окремими видами злочинів. У 1998 р. зареєстровано зменшення кількості умисних тяжких тілесних ушкоджень (мінус 8,7 %); випадків згвалтування (мінус 11,7 %); крадіжок державного або колективного майна (мінус 11,2 %); грабежів індивідуального майна громадян (мінус 8,9 %); хуліганських проявів (мінус 18,3 %), крадіжок автомобілів (мінус 7,4 %) та деяких інших.

У той же час збільшилась кількість зареєстрованих навмисних вбивств (плюс 0,8 %), розбійних нападів з метою заволодіння державним або колективним майном громадян (плюс 9,1 %), заволодіння державним або колективним майном шляхом шахрайства (плюс 17,6 %), крадіжок індивідуального майна громадян (плюс 3,9 %), вимагательств (плюс 14,5 %), злочинів, пов'язаних з наркотиками (плюс 2,7 %) та низки злочинних проявів у сфері економіки.

На основі цих даних доволі важко оцінити динаміку злочинності в цілому. Але вони дають підстави для висновку про те, що протягом 1998 р. відбувався процес трансформації злочинності, переносу кримінальної активності з одних форм злочинної поведінки на інші.

Результати досліджень, проведених в Україні та країнах СНД, свідчать про зростання ступеня латентності злочинності.

За результатами опитування експертів у країнах СНД поза реєстрацією залишається від 40 % (загальнокримінальні) до 95 % (економічні, посадові) злочинів. Вибіркові дослідження свідчать про те, що кількість направлених правоохоронними органами на

судово-медичну експертизу та освідчування осіб, в яких були встановлені тілесні ушкодження різного ступеня тяжкості, в 5–6 разів перевищує кількість зареєстрованих злочинів, пов'язаних з заподіянням тілесних ушкоджень.

За даними опитування учнівської молоді м. Києва, проведеного НДІ НАВСУ в 1998 р., 64,5 % опитаних протягом останнього року постраждали від злочинних посягань, причому більше половини з них – більше одного разу. Це були кишенькові крадіжки (31,3 % постраждалих від злочинів), хуліганські прояви (15,9 %), хабарництво (12,5 %), шахрайство (9,3 %), вимагання та крадіжки речей з автомобілів (6,6 %) та деякі інші. Якщо навіть зробити поправку на некомпетентність, помилки опитаних в оцінці діянь щодо них як злочинних, рівень віктимізації населення є вражаючим. Характерно, що більше третини постраждалих від злочинів не звертались до міліції з цього приводу, тобто ці злочини залишились поза реєстрацією.

Загострення проблеми латентності злочинності змусило Кабінет Міністрів України затвердити в грудні 1998 р. Програму вивчення причин латентності злочинів та розробки засобів забезпечення боротьби з латентною злочинністю.

Аналіз криміногенних та антикриміногенних факторів, узагальнення наведених статистичних та дослідницьких даних дає змогу зробити такі висновки:

рівень зареєстрованої злочинності не в повній мірі відбиває криміногенну ситуацію, що склалась у суспільстві, значна частина злочинів залишається поза реєстрацією;

несприятливе співвідношення криміногенних та антикриміногенних факторів обумовлює високий рівень фактичної злочинності і наявність тенденції до його зростання.

Головними причинами зростання рівня латентності злочинності є збільшення випадків неповідомлення громадянами в органи внутрішніх справ про скоєні щодо них злочини середньої тяжкості та такі, що не становлять великої суспільної небезпеки; трансформація форм та видів злочинної поведінки, збільшення кількості злочинів, що вчиняються із застосуванням спеціальних засобів прикриття та маскуванню, знищення доказів (розкрадання, шахрайства, злочини в фінансово-кредитній та податковій сферах); обмеження органами внутрішніх справ рівня

реєстрації злочинів, у тому числі шляхом відмови в порушенні кримінальних справ щодо діянь, які об'єктивно є злочинними;

Порівняння криміногенної ситуації в Україні та в країнах, що межують з нею, за коефіцієнтом злочинності в розрахунку на 100 тис. усього населення дає підстави для позитивної оцінки (табл. 7).

Таблиця 7

Коефіцієнти злочинності (у відсотках) в Україні та в країнах, що межують з нею, за даними Інтерполу (1991 – 1995 рр.)

Країна	Роки				
	1991	1992	1993	1994	1995
Угорщина	4253	4326	3889	3789	4885
Приріст до 1991 р.	-	1,7	- 8,6	-10,9	14,9
Словачія	2474	Даних	2743	2571	2134
Приріст до 1991 р.	-	немає	10,9	3,9	-13,7
Польща	2047	2020	2217	Даних	2527
Приріст до 1991 р.	-	-1,3	8,3	немає	23,4
Болгарія	1781	2255	2912	2522	Даних
Приріст до 1991 р.	-	26,6	63,5	41,6	немає
Росія	1463	1857	1879	1779	1863
Приріст до 1991 р.	-	26,9	28,4	21,6	27,3
Молдова	1020	897	Даних	Даних	633
Приріст до 1991 р.	-	-12,1	немає	немає	-41,9
Білорусь	797	946	Даних	Даних	Даних
Приріст до 1991 р.	-	18,7	немає	немає	немає
Україна	781	921	1033	1096	1234
Приріст до 1991 р.	-	18	32,3	40,4	58,0
Румунія	612	636	964	1039	1305
Приріст до 1991 р.	-	3,9	57,6	69,8	113,2
Туреччина	191	210	339	Даних	Даних
Приріст до 1991 р.	-	9,7	77,6	немає	немає

Отже, тільки Туреччина і Молдова мають значно нижчий показник, ніж Україна. Туреччина належить зовсім до іншого світу. По-перше, Туреччина – це ісламська країна, а, як відомо, в таких країнах рівень злочинності значно нижчий; по-друге, ця країна, на відміну від країн бувшого соціалістичного табору, має досить стабільну економіку. Що ж стосується Молдови, то різке

зменшення коефіцієнту злочинності в цій країні в 1995 р. цілком імовірно пов'язане із змінами в кримінальному законодавстві та діяльності правоохоронної системи.

Найближчими до України за рівнем коефіцієнту злочинності є Білорусь та Румунія, що зумовлено схожістю соціально-економічної та криміногенної ситуації у зазначених країнах.

У табл. 8 наведені коефіцієнти злочинності в Україні та в найбільш розвинутих країнах світу.

Таблиця 8

Коефіцієнти злочинності в Україні та найбільш розвинутих країнах світу у 1994 – 1995 рр. за даними Інтерполу (у розрахунку на 100 тис. населення)

Країна	Роки	
	1994	1995
Фінляндія	14 799	14 803
Швеція	12 620	12 982
Данія	10 525	10 334
Канада	10 352	9163
Норвегія	—	9167
Німеччина	8038	8179
Нідерланди	—	7928
Франція	6783	6317
Австрія	6314	6058
Бельгія	5833	7106
США	5374	5278
Швейцарія	5168	4981
Ізраїль	5191	5316
Італія	3828	3994
Греція	2959	3208
Ірландія	2867	2912
Іспанія	2287	2303
Японія	1490	1486
Україна	1096	1234

Як бачимо, в економічно розвинутих країнах рівень злочинності в декілька разів вищий, ніж в Україні. Особливо високий він в країнах, що вважаються благополучними за станом криміногенної ситуації. Пояснити цей парадоксальний, на перший погляд, факт можна таким чином. По-перше, у розвинутих

країнах в порівнянні з країнами, які розвиваються, виникає набагато більше правовідносин (між громадянами, між громадянами та організаціями, між організаціями і т.ін.), що ускладнює їх регулювання і призводить до збільшення кількості правопорушень. По-друге, в країнах, де рівень злочинності оцінюється як характеристика благополуччя суспільних відносин, а не результат діяльності правоохоронних органів, реєстрація правопорушень у державних установах більш повна, оскільки не обтяжена ідеологічними ланцюгами типу: "міліція несе відповідальність за стан злочинності". На фоні такого підходу більшість потерпілих не вагається – подавати заяву про правопорушення чи не подавати. Як відомо, найбільшу латентність складають саме факти, коли потерпілі з різних мотивів не подають заяву про порушення своїх прав. По-третє, дається взнаки істотна різниця в кримінальному законодавстві різних країн, зокрема, в плані віднесення певних видів діянь до злочинів.

В Японії коефіцієнт злочинності значно менший, ніж в розвинутих країнах Європи і Північної Америки. Це характерно і для інших азійських країн і пов'язано, очевидно, з суттєвими особливостями їх соціально-економічного розвитку, звичками та традиціями життя у замкнутій громаді, впливом релігії і т.ін.

Як показують наведені дані та оцінки експертів ООН, загальна результуюча злочинність у світі продовжує зростати. Середній коефіцієнт зареєстрованої злочинності складає 6 – 8 тис. злочинів на 100 тис. населення.

Мають місце і сезонні коливання рівня злочинності.

Аналіз статистичних даних свідчить про те, що питома вага злочинів, які реєструються по кварталах, до всіх злочинів є майже однаковою. У 1997–1998 рр. намітилась тенденція зменшення кількості злочинів, що реєструються в четвертому кварталі. Якщо в 1994 р. у цей період було зареєстровано 27,7 % злочинів, в 1995 р. – 26,4 %, в 1996 – 26,3 %, то в 1997 р. – 24,9 %, в 1998 р. – 24,1 %. Така тенденція пояснюється вказаною вище ситуацією з реєстрацією злочинів в органах внутрішніх справ.

Вивчення помісячної реєстрації злочинів дозволяє визначити місяці істотного зростання та зниження рівня злочинності. До перших належить лютий (у 1996 р. – зросла на 37,3 %, у 1997 р. – зросла на 21,9 %, у 1998 р. – зросла на 19,7 %), березень

(відповідно зросла на 1,3; 4,7 та 7,7 %), червень (зросла на 4,5; 3,0 та 5,7 %), вересень (зменшилась на 1,5 %; зросла на 1,8 та 4,9 %) і грудень (зросла на 16,2; 19,4 та 3,9 %). До місяців, протягом яких звичайно фіксується зменшення кількості зареєстрованих злочинів, можна віднести січень (зменшилась на 34,6; 30,5 та 20,4 %), квітень (зменшилась на 9,2; 1,4 та 11,5 %), травень (збільшилась на 0,8 %, зменшилась на 4,5 та 3,8 %), липень (зменшилась на 4,2; 2,4 та 4,9 %), серпень (збільшилась на 2,1 %; зменшилась на 3,5 та 6,7 %) і листопад (зменшилась на 1,6; 5,8 та 3,8 %).

Помісячні коливання рівня злочинності зумовлені періодами підвищення та зниження загальної соціальної активності населення. Певний вплив на ці показники мають також особливості системи реєстрації злочинів в органах внутрішніх справ.

У 1998 р. *дещо збільшилась кількість осіб, кримінальні справи щодо яких розглядаються в судах* (плюс 0,2 %). Відношення кількості засуджених до кількості виявлених осіб, що скоїли злочини, досягло 70,5 % (у 1997 р. – 70,4 %).

Існує тенденція постійного зростання кількості осіб, справи по відношенню до яких закрито. Протягом 1996 – 1998 рр. цей показник щороку зростав у середньому на 18,3 %. Ця тенденція може бути зумовлена підвищенням вимог суддів до якості розслідування кримінальних справ та активізацією діяльності адвокатури на всіх стадіях розгляду кримінальних справ. Імовірним чинником цього процесу може бути також розповсюдження корупції серед частини суддів.

У каральній політиці судів протягом року переважала тенденція до подальшої гуманізації покарання. Хоча кількість засуджених до позбавлення волі в порівнянні з 1997 р. *дещо збільшилась*, приріст був незначним (плюс 3,6 %). Загалом у 1998 р. ця міра покарання була призначена щодо 86 437 осіб. Натомість збільшилась кількість засуджених умовно (плюс 3,9 %), а також до інших мір покарання (плюс 56,9 %).

Характерним для минулого року є істотне зменшення кількості осіб, засуджених до виправних робіт (мінус 15,3 %; у 1997 р. плюс 8,4 %) та штрафу (мінус 40,5 %; у 1996 р мінус 15,9 %, 1997 р. мінус 26,4 %). Ця тенденція в сфері призначення кримінальних покарань, очевидно, зумовлена впливом вищезазначених несприятливих економічних та соціальних факторів

(відсутність належного обсягу інвестицій для створення робочих місць, збільшення рівня зареєстрованого та фактичного безробіття, зменшення рівня матеріального забезпечення більшості населення тощо). Кількість осіб, засуджених з відстрочкою виконання вироку, практично залишилась на рівні 1997 р.

Розподіл засуджених за мірами покарання мав у 1998 р. такий вигляд: позбавлення волі – 37,2 % від загальної кількості засуджених, засудження з відстрочкою виконання вироку – 21,6 %, умовне засудження – 18,7 %, виправні роботи – 11,5 %, штраф – 6 %, інші міри покарання – 5 %.

Зростає тенденція до значного скорочення кількості осіб, засуджених до штрафу, яка спостерігається протягом трьох останніх років (у 1996 р. темп зниження цього показника склав 15,9 %, 1997 р. – 26,4% і у 1998 р. – 40,5 %). Вона зумовлена, на наш погляд, суттєвим зниженням рівня матеріальної забезпеченості більшості громадян, що дуже ускладнює реальне виконання цього покарання.

Розподіл засуджених залежно від складу вчиненого злочину залишається практично стабільним протягом періоду 1990–1997 рр. При змінах чисельності в межах 1 – 5 % питома вага груп осіб, засуджених за посягання на той чи інший родовий об'єкт, по відношенню до загальної кількості засуджених осіб розподіляється таким чином. Засуджені за злочини:

проти держави – 3,2–1,1 % ;

проти державної і колективної власності – 29–22 %;

проти життя, здоров'я, честі і гідності особи – 12,9 – 12,7 %;

проти політичних і трудових прав – питома вага менше од-

ного відсотка;

проти приватної власності громадян – 30,8 – 30,3 %;

проти правосуддя — 0,8 %;

проти порядку управління — 2,4 %;

проти громадської безпеки, громадського порядку

і народного здоров'я – 23,4 %.

господарські злочини – 5,8 %;

службові злочини – 1 %;

* Перша цифра відповідає максимальному значенню даного показника за весь період дослідження, друга цифра – значенню показника за 1997 р.

Порівняння питомої ваги кількості осіб, засуджених за окремі злочини, показало відносну стабільність частки таких груп в загальній кількості засуджених. Зміни в розподілі засуджених осіб залежно від вчинених ними злочинів можна відслідкувати на прикладі даних за 1990 і 1997 рр., наведених у табл. 9.

Таблиця 9

Кількість засуджених осіб по окремих складах злочинів у 1990, 1997 рр.

Вид злочину	Рік				
	Ст. КК	1990		1997	
		Тисяч осіб	Процент	Тисяч осіб	Процент
Крадіжка приватного майна	140	18 770	18	54 600	23
Крадіжка державного або колективного майна	81	14 437	13,9	41 144	17,3
Порушення правил безпеки руху та експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами	215	8844	8,5	5486	2,3
Хуліганство	206	8065	7,7	18 922	8
Грабіж приватного майна	141	4771	4,6	9039	3,8
Злочини, пов'язані з наркотиками	229 ¹⁻⁹	3319	3,2	22 398	9,4
Ухилення від сплати аліментів на утримання дітей	114	2977	2,9	10 733	4,5
Умисне тяжке тілесне ушкодження	101	2626	2,5	4927	2,1
Згвалтування	117	2619	2,5	1172	0,5
Розкрадання державного або колективного майна в особливо великих розмірах	86 ¹	235	0,2	5157	2,2

У цій таблиці наведені показники, які є максимальними щодо загальної кількості засуджених у 1990 та 1997 рр. осіб.

За місцем скоєння, як і в попередні роки, переважають злочинні прояви, скоєні в містах та селищах міського типу: 1996 р. – 75,8 % від загальної кількості зареєстрованих злочинів, 1997 р. – 74,9 % та 1998 р. – 74,5 %. Слід звернути увагу на поступове збільшення рівня сільської злочинності та її питомої ваги щодо всіх зареєстрованих злочинів, що свідчить про деяке погіршення криміногенної ситуації у сільській місцевості.

Протягом останніх трьох років спостерігається тенденція зменшення кількості тяжких злочинів. Їх питома вага в загальній кількості зареєстрованих злочинів скоротилась з 41,7 % у 1995 р. до 37,4% у 1998 р. Про можливі пояснення цього факту йшлося при розгляді стану та головних тенденцій злочинності.

В останні три роки була зафіксована тенденція зростання *групової та рецидивної злочинності*. У 1998 р. злочинів, скоєних групою осіб, було зареєстровано на 5,9 % більше, ніж у попередньому році, а злочинів, скоєних особами, які раніше скоювали злочини, на 9,4 % більше, ніж у попередньому році. Ці дані дозволяють констатувати подальшу професіоналізацію злочинності та поширення групових форм вчинення кримінально караних діянь.

Всупереч прогнозам кількість злочинів, *скоєних неповнолітніми*, продовжувала зменшуватись і в 1998 р. (мінус 1,2 %). Таке скорочення можна було оцінити як позитивну тенденцію, але є серйозні підстави вважати, що саме ця категорія злочинів характеризується високою латентністю. Неповнолітні скоюють значну частину злочинних посягань середнього ступеня тяжкості та таких, що не становлять великої суспільної небезпеки. Саме про такі злочини часто не повідомляють потерпілі, тому вони залишаються поза реєстрацією.

Найбільш чисельну кримінологічну групу, як і в попередні роки, складають злочини *корисливої спрямованості*, хоча їх питома вага в загальній кількості зареєстрованих злочинів зменшилась з 55,0 % у 1996 р. до 52,5% у 1998 р. Кількість зареєстрованих злочинів цієї групи за останні три роки зменшувалась, у тому числі, в 1998 р. на 1,7 %.

Основну масу корисливих злочинів становлять крадіжки. Доля крадіжок щодо всієї злочинності становила в 1998 р. 46,7 %, а серед корисливих злочинів майже 89 %.

Переважають, як і раніше, крадіжки індивідуального майна громадян. Їх питома вага в загальній кількості зареєстрованих злочинів у 1996–1998 рр. дещо зменшилась в порівнянні з попереднім періодом, але і тепер перевищує 32 %. Отже, майже кожний третій зареєстрований у країні злочин – це крадіжка. Якщо у 1996 і 1997 рр. відмічалось істотне зменшення рівня крадіжок, відповідно, на 4,8 і 10,4 %, то у 1998 р. відбулася зміна тенденції. Кількість зареєстрованих крадіжок зросла на 3,9 %.

Структура крадіжок індивідуального майна громадян у 1998 р. характеризувалась такими даними: крадіжки з квартир – 33,3 %, крадіжки транспортних засобів (крім автомобілів) – 6,8 %, крадіжки автомобілів – 2,9 %, крадіжки з гуртожитків, готелів тощо та кишенькові крадіжки – по 0,8 %. Решту злочинів цього виду (55,7 %) складають так звані “інші” крадіжки. Ці статистичні дані не дозволяють дати більш диференційовану і чітку кримінологічну характеристику крадіжок.

Таким чином для всіх видів крадіжок, навіть квартирних, характерним є дуже високий рівень латентності. Саме про ці злочини, якщо вони не завдають надто великої шкоди, громадяни найчастіше не заявляють до органів внутрішніх справ. Згідно з результатами опитування та експертними оцінками в останні роки різко зросла кількість фактично вчинюваних кишенькових крадіжок, крадіжок з дач, речей з автомобілів тощо. Отже, офіційні статистичні дані щодо злочинів цього виду дуже істотно відрізняються від реальності.

Заслужують на увагу показники динаміки найбільш небезпечних різновидів крадіжок – крадіжок з квартир і крадіжок автомобілів та інших транспортних засобів. Кількість перших зменшувалась протягом 1996 – 1997 рр., відповідно, на 6,7 та 14,1 %. У 1998 р. також було зафіксоване незначне зменшення рівня квартирних крадіжок (мінус 1,1 %). Щодо крадіжок автомобілів, то їх кількість скоротилась за період з 1996 по 1998 рр. на 31,9 %. Показник скорочення крадіжок інших транспортних засобів за цей період дещо менший – 8,6 %.

Оскільки рівень латентності цих злочинів значно менший, ніж інших видів крадіжок, можна припустити, що тенденція до зменшення їх кількості обумовлена дією інших факторів. На скорочення зазначених видів крадіжок серйозно вплинули заходи

щодо посилення охорони квартир та збільшення кількості стоянок автомобілів, що охороняються. Здійснення цих посягань значно ускладнилось і, відповідно, збільшився ризик бути притягнутим до відповідальності. Можна припустити, що частина кримінально активних осіб перейшла до вчинення інших видів корисливих злочинів, менш ризикованих і більш “ефективних” у плані отримання прибутку.

Як і раніше, значна частина корисливих злочинів вчинюється шляхом *крадіжки державного або колективного майна*. У 1998 р. вони склали 27,9 % від загальної кількості корисливих злочинів і 14,6 % – всіх злочинів. Збереглась тенденція істотного зменшення кількості зареєстрованих злочинів даного виду (мінус 11,2 % порівняно з попереднім роком). За оцінками експертів крадіжки державного або колективного майна в умовах зміни форм власності, відсутності ефективної системи управління та контролю за державним майном набувають дуже високого ступеня латентності. Це так звані злочини без реального потерпілого, про які ніхто не зацікавлений повідомляти. Це дає підстави стверджувати, що фактичний рівень такого різновиду крадіжок є значно вищим, ніж зареєстрований, і має тенденцію до подальшого зростання.

Серед інших корисливих злочинів необхідно виділити *шахрайство*. Кількість шахрайств з метою заволодіння державним або колективним майном постійно зростала протягом 1992 – 1997 рр. (плюс 25,3 % у середньому за рік). У 1998 р. їх рівень також збільшився, причому досить істотно (плюс 17,6 % до попереднього року). Шахрайство як відносно небезпечний, завуальований та такий, що досить важко виявляється, вид розкрадання державного або колективного майна в умовах розвитку фінансово-господарських відносин є досить привабливим для кримінальних елементів видом злочинної діяльності. Враховуючи сказане, а також криміногенні фактори, що діють у сфері управління державним майном, можна припустити подальше і досить тривале зростання кількості шахрайств з метою заволодіння державним або колективним майном.

Щодо шахрайств з метою заволодіння індивідуальним майном громадян, то тут відбулася зміна тенденції. Якщо в 1996–1997 рр. кількість цих злочинів збільшилась, відповідно, на 12,6

і 65,3 %, то в 1998 р. було зафіксоване падіння їх рівня на 14,1 %. Така зміна показників динаміки пояснюється тим, що саме на 1997 р. прийшовся різкий сплеск кількості кримінальних справ, пов'язаних з шахрайською діяльністю довірчих товариств та інших фінансово-кредитних організацій, що акумулюють вклади населення.

Процес розвитку та ускладнення інфраструктури торгівлі та послуг у країні, системи фінансово-кредитних відносин створює базу для подальшого зростання кількості цих злочинів.

У 1998 р. рівень зареєстрованих *корисливо-наси́льницьких злочинів* зменшився на 6,3 %, тобто збереглась тенденція двох попередніх років. Це скорочення обумовлене зменшенням кількості грабежів. У 1998 р. кількість грабежів з метою заволодіння державним або колективним майном та грабежів з метою заволодіння індивідуальним майном громадян скоротилась на 8,9 %. Натомість кількість розбійних нападів з метою заволодіння державним або колективним майном збільшилась на 9,1 %, а з метою заволодіння індивідуальним майном – на 0,5 %.

За попередніми багаторічними спостереженнями показники динаміки грабежів та розбійних нападів, як правило, співпадали. Розбіжності, що були зафіксовані в цьому році, викликані, на нашу думку, тим, що значна кількість грабежів залишилась поза реєстрацією, тобто фактичне їх скорочення не відбулося. Ймовірно, на зменшення кількості зареєстрованих грабежів вплинуло також розширення можливостей здобуття майна та грошей за рахунок злочинних дій ненасильницького характеру.

Важливо звернути увагу на такий вид злочину, як *вимагательство*. За кримінологічними характеристиками воно може бути віднесене до злочинів корисливо-наси́льницького спрямування. Цей вид злочинної поведінки набув значного розповсюдження в останні роки (збільшився на 1,5 % у 1997 р., на 14,5 % у 1998 р.). Він є однією з основних форм діяльності організованих злочинних угруповань. Причому досить значна частина посягань не реєструється через небажання потерпілих заявляти про вчинений щодо них злочин. Є підстави вважати, що вимагання в найближчі роки буде становити дуже серйозну кримінологічну проблему.

Загальна кількість *насильницьких злочинів* зменшилась у 1998 р. у порівнянні з минулим роком на 2,8 %. Зокрема, скоротилась кількість зареєстрованих випадків заподіяння умисних тяжких тілесних ушкоджень (мінус 8,7 %), згвалтувань (мінус 11,7 %). Щодо умисних вбивств, то вони практично залишились на рівні минулого року (плюс 0,8 %). Серйозною є проблема зростання кількості резонансних вбивств на замовлення та вбивств, скоєних групою осіб або організованою злочинною групою.

Як відомо, для насильницьких злочинів характерним є досить високий рівень латентності. Значна кількість потерпілих не звертаються з заявами до органів внутрішніх справ. Навіть повнота реєстрації умисних вбивств викликає певні сумніви. Так, кількість осіб, які зникли безвісті, в Україні постійно збільшується. У 1997 р. був оголошений розшук щодо 34 694 таких осіб, а в 1998 р. – 37 465. Причому стабільно великою є також кількість таких осіб, які не були розшукані (1997 р. – 5315, 1998 р. – 4585). Цілком обґрунтованим є припущення, що певна частина цих осіб стала жертвами вбивств.

Одним з небезпечних чинників тенденції зростання ступеня тяжкості посягань насильницького та корисливо-насильницького характеру є значне *підвищення рівня озброєності злочинців*. Хоча абсолютні показники, зафіксовані офіційною статистикою, ще відносно невеликі, але темпи їх зростання викликають серйозне занепокоєння.

Факторами, які сприяють посиленню вказаної тенденції, є послаблення режиму охорони об'єктів зберігання зброї в армії та контролю за її використанням, переміщення в Україну зброї з районів збройних конфліктів, виникнення в останні роки легального та нелегального ринків зброї, які постійно розширюються. Вже в даний час зростання кількості вогнепальної зброї у країні негативно впливає на криміногенну ситуацію в цілому.

На користь цього висновку свідчить постійне зростання (в середньому на 13,8 % щороку) протягом 1992–1997 рр. кількості *злочинів, пов'язаних з незаконним носінням, зберіганням, придбанням, виготовленням і збутом зброї*. Хоча в 1998 р. відбулася зміна тенденції (мінус 6,4 % в порівнянні з показником 1997 р), вона з огляду на тривалу дію вищезазначених факторів є нестійкою.

Простежується тенденція скорочення кількості злочинів, вчинених на вулицях та в громадських містах. Їхня кількість зменшилась у 1997 р. на 13,1 %, а в 1998 р. на 10,1 %. У 1998 р. зареєстроване різке зменшення кількості хуліганських проявів (мінус 18,8 %). Їхня частка від загальної злочинності зменшилась в порівнянні з минулим роком з 6,6 до 5,5 %.

Однією з найбільш тяжких проблем розвитку криміногенної ситуації в Україні є постійне зростання кількості злочинів, пов'язаних з виготовленням, придбанням, зберіганням, перевезенням, пересилкою або збутом наркотичних засобів. У 1998 р. їх було зареєстровано 35 634, або 6,2 % від загальної кількості злочинів.

Внаслідок дії вказаних вище загальних соціально-економічних та соціально-психологічних факторів в Україні в останні роки складаються сприятливі умови для поширення наркоманії, особливо серед молоді.

Рівень наркотизації населення зростає. У 1996–1998 рр. Україна за цим показником стійко утримує друге місце серед країн СНД. Тільки за офіційними даними кількість осіб – немедичних споживачів наркотиків за п'ять останніх років збільшилась удвічі і перевищила 60 тис., а щорічно виявляється та береться на облік близько 10 тис. таких осіб. Переважна більшість серед споживачів наркотиків (майже 90 %) – це молодь у віці до 30 років (з них близько половини становлять неповнолітні), а кожен третій з тих, які перебувають на обліку, – жінка.

За оцінками експертів реальна кількість немедичних споживачів наркотиків, ураховуючи високу латентність цього явища, щонайменше у 10 – 15 разів більша, що підтверджується і даними соціологічних досліджень, за якими майже 10 % населення знайомі з наркотиками. Крім того, за даними анонімного опитування, що було проведене МВС України у деяких вузах країни, до споживання наркотичних засобів прилучився кожен другий-третій студент.

Невпинно зростає смертність осіб, які зловживають наркотиками. За п'ятиріччя кількість таких смертей зросла більш ніж у чотири рази. В основному це особи, які вживали наркотики шляхом ін'єкцій, а така категорія споживачів становить майже 85 % від їх загальної кількості. Проблема СНІДу також безпосе-

редньо пов'язана із наркоманією, оскільки 90 % ВІЛ-інфікованих є ін'єкційними наркоманами.

Спостерігається не тільки кількісне зростання злочинів, пов'язаних з наркотиками, але й якісні зміни у даному виді злочинної діяльності, яка все більше набуває ознак кримінального бізнесу – незаконної підприємницької діяльності у сфері культивування наркотикомістких рослин, виробництва, переробки, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, торгівлі та інших форм використання наркотичних засобів та психотропних речовин, що спрямована на задоволення невідкладного попиту на них та здійснюється з метою наживи. Основними тенденціями її розвитку є зростаюча консолідація злочинного середовища, посилення організованості і професійності, виникнення організованих злочинних угруповань та розподіл зон впливу між ними. Діяльність таких угруповань у сфері наркобізнесу набула глибоко конспіративного та багаторівневого характеру з виділенням виконавчих, посередницьких і керівних ланок, наявністю міжгрупових, міжрегіональних навіть міжнародних зв'язків. Значні прибутки, що отримуються шляхом здійснення такої злочинної діяльності, вкладаються наркоділками в тіньові та легальні структури, використовуються для відтворення та розширення незаконного обігу наркотиків, а також для корумпування органів державної влади.

Відбувається процес створення ринку наркотиків з усіма його характерними ознаками – споживачами, інфраструктурою виробництва, перевезення та збуту. Збільшується обсяг наркотичних речовин, що поставляються в Україну з-за кордону і стає більш небезпечним їх склад. Цьому сприяють також зв'язки, які встановились між вітчизняними та зарубіжними злочинними угрупованнями, що займаються збутом наркотичних засобів, близькість України як до азіатських країн-виробників наркотиків, так і до європейського ринку збуту. Негативним є й факт приватизації та втрати внаслідок цього належного державного контролю за підприємствами, які виготовляють психотропні та лікарські препарати.

Якщо врахувати негативний вплив розповсюдження наркотиків на стан загальної злочинності, то є всі підстави констатувати

ти поступове набуття наркоманією статусу загального фактору впливу на криміногенну ситуацію в Україні.

Фактором, що в значній мірі стримує розповсюдження наркотиків в Україні, є обмеженість купівельної спроможності шарків населення, представники яких найчастіше стають наркоманами.

Економічна злочинність в останні роки стала однією з найбільш серйозних проблем. Кількість злочинів у сфері економіки протягом 1992–1998 рр. зросла майже вдвічі і склала у 1998 р. 65 322. Середньорічний темп їх зростання дорівнює 10,9 %. Ці дані відображають лише виявлену частину економічних злочинів, тобто обсяг діяльності служби БЕЗ. Між тим, перевірки діяльності господарюючих суб'єктів та оцінки експертів свідчать про те, що 90 % таких злочинів залишаються невідомими правоохоронним органам.

Перехід від командно-адміністративної до ринкової моделі економіки призвів до істотних змін у структурі економічної злочинності. Так, істотно зменшилась питома вага розкрадань державного або колективного майна шляхом крадіжки (1992 р. – 18,7 %, 1998 р. – 6,2 %); з 17,2 до 8,7 % зменшилась кількість випадків обману покупців та замовників. Починаючи з 1993 р. намітилась тенденція зростання питомої ваги випадків виготовлення або збуту підроблених грошей (з 2,8 до 6,2 % у 1998 р.). Загальна кількість цих злочинів у поточному році майже втричі перевищує показник 1992 р. і складає 4027.

За рахунок активізації діяльності підрозділів БЕЗ і переорієнтації їх зусиль на найбільш небезпечні види злочинної діяльності в сфері економіки, в тому числі внаслідок криміналізації низки таких діянь, зросла кількість виявлених випадків ухилення від сплати податків (плюс 19,2 % в порівнянні з минулим роком).

У 1998 р. значно зросла кількість злочинів, виявлених у найбільш криміногенних сферах економіки: фінансово-кредитній (плюс 37,4 % порівняно з минулим роком), у банківській (плюс 34,7 %), зовнішньоекономічній (плюс 44,3 %), приватизації (плюс 22,1 %). На 8,1 % менше було зареєстровано економічних злочинів, скоєних у комерційних структурах.

Широко використовуються нові способи вчинення економічних злочинів — ухилення від сплати податків за допомогою

завищення дебіторської заборгованості, бартерних розрахунків, операцій з давальницькою сировиною; безпідставні завищення собівартості продукції та зниження прибутку; різні схеми “відмивання” нелегального капіталу; переведення безготівкових коштів у готівку тощо.

У кримінологічному плані підгрунтя економічної злочинності складає постійно зростаючий в останні роки тіньовий сектор економіки, який досяг по обсягах виробництва 40 % валового продукту і перетворився на загальний фактор ускладнення криміногенної ситуації у країні.

За останнє десятиріччя одним із найбільш небезпечних нових явищ у криміногенній ситуації в Україні стало *поширення організованої злочинності*. Виникла значна кількість організованих злочинних угруповань усіх видів, які діють у сферах кредитно-фінансової, банківської, зовнішньо-економічної діяльності, нелегального та напівлегального бізнесу, контрабанди, незаконного обігу наркотиків, зброї та вибухових речовин тощо.

Підрозділи органів внутрішніх справ по боротьбі з організованою злочинністю значно активізували зусилля по виявленню та знешкодженню організованих злочинних угруповань. У 1998 р. виявлено 1157 організованих злочинних угруповань (плюс 7,2 % до кількості угруповань, виявлених у 1997 р.) та 4836 осіб, які скоїли злочини в їх складі (плюс 10,1 %), зареєстровано 9273 злочини, вчинені членами організованих злочинних угруповань (плюс 24,7 %). Причому дедалі частіше в поле зору зазначених підрозділів стали попадати не злочинні групи загальнокримінального характеру, а саме розгалужені стійкі, тобто найбільш небезпечні злочинні організації, члени яких займалися бандитизмом, розбійними нападами, розкраданням державного або колективного майна у великих і особливо великих розмірах.

Тепер посилюється діяльність організованих злочинних угруповань. Вони намагаються встановити контроль над всіма сферами малого та середнього легального бізнесу, проституцією, бізнесом розваг. Точиться активна боротьба за сфери впливу, діяльність злочинних угруповань дедалі набуває міжрегіонального і міждержавного характеру, простежуються зв'язки з мафіозними структурами багатьох країн світу. Особливо небезпечним

є розвиток наркобізнесу, втягування України в світову злочинну систему виробництва та розповсюдження наркотиків.

Активізувалась діяльність і організованих злочинних угруповань економічної спрямованості. Використовуючи накопичені капітали і зв'язки у владних структурах, вони намагаються встановити контроль над кредитно-фінансовою системою, перш за все, комерційними банками, розподілом квот та ліцензій на експорт товарів та сировини, зовнішньоторговельними операціями, процесом приватизації державного майна. Ознакою часу є їх прагнення здійснювати активний вплив на формування та діяльність органів державної влади різних рівнів, намагання створити цілу систему корумпованих зв'язків.

Як і раніше, між зазначеними двома різновидами організованих злочинних угруповань нема жорсткої межі. Навпаки, сьогодні створюється своєрідний симбіоз угруповань обох типів, у якому здійснення злочинного бізнесу поєднується з застосуванням заходів кримінального терору щодо конкурентів, чесних підприємців та державних службових осіб.

Якщо на початку кризи і загального погіршення криміногенної обстановки збільшення організованої злочинності виступало як наслідок цих глобальних процесів, то тепер воно набуло вже значення самостійного і дуже вагомого криміногенного фактора. Діяльність організованих злочинних угруповань дестабілізує ситуацію в суспільстві, створюючи зразки та стимули для загальнокримінальної злочинності.

Значним фактором ускладнення криміногенної ситуації у державі є *корупція*. Корупційні дії є складовим елементом багатьох економічних злочинів та діяльності організованих злочинних угруповань.

У 1998 р. в Україні було зареєстровано 2449 випадків хабарництва (плюс 10,5 % порівняно з минулим роком), складено біля 6 тис. протоколів про вчинення адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією. Збільшилась кількість виявлених фактів хабарництва, вчиненого за попереднім зговором груп осіб (плюс 6,3 %) та вчинених організованими злочинними групами (плюс 63,6 %).

Згідно з результатами опитувань суб'єктів господарювання, що наводилися раніше, фактична розповсюдженість хабарництва є незрівнянно більшою, ніж це фіксує статистика злочинності.

Серед осіб, які скоїли злочини в 1998 р., абсолютну більшість складали чоловіки (82,6 %). Збільшилась кількість злочинців у віці 14–15 (плюс 2,4 %) та 18–24 років (плюс 0,2 %). Щодо злочинців інших вікових груп, то їх кількість дещо зменшилась.

Збереглась тенденція абсолютного та відносного зростання серед виявлених осіб, які скоїли злочини, таких, які не працювали і не навчалися на момент їх скоєння. Кількість таких осіб у 1998 р. збільшилась на 1,8 % і вони склали 57,6 % всіх виявлених злочинців.

Зменшилась кількість виявлених осіб, які скоїли злочини у стані сп'яніння (мінус 10,1 %), у стані наркотичного збудження (мінус 22,4 %). У той же час було виявлено на 1,3 % більше осіб, що раніше скоювали злочини. Їх кількість серед усіх злочинців складала 15,3 %.

У 1998 р. найбільш високий коефіцієнт злочинності в розрахунку на 100 тис. усього населення спостерігався в Запорізькій (1720), Дніпропетровській (1792), Луганській (1508), Харківській (1469) областях, Автономній Республіці Крим (1394), Миколаївській (1230), Херсонській (1161) та Одеській (1085) областях.

Кількість зареєстрованих злочинів збільшилась у 14 областях, зокрема, у Волинській (плюс 13,4 %), Рівненській (плюс 8,9 %), Київській (плюс 8,5 %), Чернігівській (плюс 7,2 %), Черкаській (плюс 6,4 %), Запорізькій (плюс 5,9 %), Житомирській (плюс 8,3 %), Хмельницькій (плюс 3,6 %) та деяких інших.

У решті областей було зафіксовано зниження рівня зареєстрованої злочинності, в тому числі, в Чернівецькій на 12,4 %, Херсонській – 12,1 %, Дніпропетровській – 10,2 %, м. Києві – 7,5 %, Харківській – 4,2 %, Автономній Республіці Крим – 4,2%.

Наведені дані дають підстави для прогнозування в 1999 р. таких тенденцій злочинності.

Ймовірно є зростання кількості злочинів у межах від 4 до 7 % від рівня 1998 р. Цей процес може не знайти відображення в офіційній статистиці через високий рівень латентності злочинів.

Кількість виявлених осіб, які скоїли злочини, зросте на 2–4 %, а кількість засуджених – на 1–3 %. Така тенденція буде визначатися фактичною спроможністю системи органів внутрішніх справ та судової системи здійснити відповідний обсяг роботи.

Криміногенна обстановка в надвеликих та великих містах, промислових центрах, містах з надлишковим населенням працездатного віку погіршиться.

Продовжиться зростання кількості зареєстрованих злочинів, скоєних у сільській місцевості.

Буде спостерігатися переорієнтація кримінально активних елементів на більш небезпечні та “ефективні” в економічному відношенні форми злочинної поведінки: нелегальне виробництво та реалізація товарів, контрабанда, різні види шахрайства, вимагательство, розкрадання з використанням службового становища, незаконні валютні операції тощо.

Збільшиться рівень групової (плюс 2–3 %) та рецидивної (плюс 3–5 %) злочинності. Буде спостерігатися тенденція зростання рівня професіоналізації злочинної поведінки.

В умовах продовження процесу зміни форм власності та відсутності ефективної системи управління та контролю за використанням державного майна на багатьох державних підприємствах, базах, складах, на транспорті, буде зростати кількість крадіжок, але з урахуванням високого рівня латентності цих злочинів такий факт може не знайти відображення в офіційній статистиці.

Збільшиться реальний рівень крадіжок індивідуального майна громадян (плюс 3–5 %), хоча для них також буде характерний високий рівень латентності. Серед злочинів цього виду найбільшу питому вагу складуть крадіжки з квартир, дач, приватних магазинів, кіосків, крамниць, крадіжки речей з автомобілів, кишенькові крадіжки.

Значного розповсюдження набудуть шахрайства (плюс 7–10 %), особливо пов’язані з продажем товарів, наданням послуг, страхуванням тощо.

Предбачається зростання кількості скоєних умисних вбивств (плюс 1–3 %). Збільшиться також кількість заподіяних тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості. Через їх високу латентність статистичні дані можуть цього не відобразити.

Збережеться тенденція зменшення кількості зареєстрованих згвалтувань.

Значного розповсюдження набудуть наркозлочини та злочини, пов'язані з незаконним обігом вогнепальної зброї. Ці види злочинної поведінки все в більшій мірі будуть набувати ознак підпільного бізнесу. Передбачається розповсюдження наркоманії, особливо серед молоді та маргінальних груп населення, створення підпільних лабораторій по виготовленню наркотиків, прокладання шляхів їх транспортування з Азії до країн Східної, Західної Європи. Досить імовірним є встановлення та розвиток зв'язків місцевих злочинних груп збутовиків з міжнародними наркосиндикатами.

Ймовірним є поява в структурі злочинності в Україні нових видів злочинної поведінки: різних форм вандалізму, екологічних злочинів, особливо з боку нових підприємницьких структур; злочинів, пов'язаних з використанням електронних систем у різних сферах; тероризму та захоплення заручників; різноманітних форм шантажу; злочинів, пов'язаних з спричиненням шкоди здоров'ю населення внаслідок розповсюдження неякісних товарів тощо; викрадення людей з метою вилучення органів для пересадки, продажу в структури нелегального бізнесу тощо; злочинів, пов'язаних з розповсюдженням небезпечних захворювань (СНІД тощо).

Продовжиться істотне збільшення кількості економічних злочинів. Рівень їх реєстрації буде обмежений лише наявними можливостями щодо розкриття та розслідування цих злочинів службою БЕЗ. Серед злочинів цієї категорії будуть переважати: ухилення від сплати податків, порушення порядку заняття підприємницькою діяльністю, протидія законній підприємницькій діяльності, примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань, фіктивне підприємництво, порушення порядку (емісії) цінних паперів, фіктивне банкрутство, приховування банкрутства, порушення правил про валютні операції, правил торгівлі, правил здійснення зовнішньоекономічних операцій, контрабанда, шахрайські операції з векселями, привласнення шляхом несанкціонованого проникнення до комп'ютерних та телекомунікаційних мереж, операції по "відмиванню" нелегальних коштів.

Передбачається істотне зростання кількості розкрадань державного та колективного майна шляхом привласнення, розтрати, зловживання службовим станом, насамперед, у великих та особливо великих розмірах, а також хабарництва та інших форм корупції у державних структурах усіх рівнів, випадки підробки та фальсифікації документів різних видів. Хоча по цій групі передбачається дуже значний рівень латентності.

Прогнозується подальше зливання і консолідація загальнокримінальної та економічної злочинності. Буде спостерігатися скоєння злочинів для врегулювання економічних конфліктів.

Збережеться загроза подальшої криміналізації таких прибуткових сфер господарювання, як банківська діяльність, нафтогазова промисловість, енергетика, чорна та кольорова металургія, вугільна промисловість, приватизація державних підприємств, гральна індустрія та індустрія відпочинку, експортно-імпортні операції.

Передбачається зростання кількості організованих злочинних угруповань усіх видів, які діють у сферах банківської, кредитно-фінансової, зовнішньоекономічної діяльності, нелегального та напівлегального бізнесу, незаконного обігу наркотиків, зброї, вибухових речовин, контрабанди товарів, бізнесу ігор та розваг тощо. Така тенденція збережеться впродовж 1999 р., а в подальшому цілком імовірно є стабілізація кількості таких угруповань.

Продовжиться процес зрощування організованих злочинних угруповань загальнокримінального та економічного характеру, а також вдосконалення системи "відмивання" грошей, отриманих злочинним шляхом. Ці кошти будуть активно використовуватись у процесі приватизації, акціонування підприємств. Цілком ймовірним є активне використання в цьому напрямі українського кредитно-фінансового ринку міжнародними кримінальними структурами.

Посиляться намагання кримінальних угруповань забезпечити прикриття своєї діяльності шляхом встановлення корумпованих зв'язків із представниками владних структур та правоохоронних органів. Цілком імовірним є формування в органах державної влади значного за чисельністю лобі, яке буде прямо чи опосередковано забезпечувати в політичному плані інтереси регіональних, міжрегіональних або навіть міжнародних організованих злочинних

угруповань. Не виключена можливість з боку кримінальних структур встановлення контролю за політичними партіями або створення політичних партій відповідної спрямованості.

Внаслідок продовження дії криміногенних економічних та соціальних факторів, перш за все, фактичного безробіття у 1999 р. прогнозується подальше підвищення кримінальної активності неповнолітніх та молоді, осіб, які не працюють і не навчаються, рецидивістів та професійних злочинців. Особи, які втратять або залишать роботу або навчання будуть складати основну соціальну базу зростання злочинності. Це буде, насамперед, характерно для економічно неперспективних регіонів, яких в Україні досить багато.

На основі наведених даних про стан злочинності в регіонах, а також їх розподіл за комплексним показником соціально-економічного розвитку можна прогнозувати відносно погіршення криміногенної ситуації у Волинській, Черкаській, Чернігівській, Івано-Франківській, Кіровоградській, Запорізькій, Київській, Рівненській областях та містах Києві і Севастополі.

Ймовірно є ускладнення криміногенної ситуації в Донецькій, Дніпропетровській, Полтавській, Львівській, Одеській, Миколаївській, Луганській областях, Автономній республіці Крим.

У разі несприятливого розвитку фінансово-економічної ситуації в Україні, настання другої хвилі фінансової кризи, криміногенна ситуація може значно погіршитись. У цьому випадку імовірним є істотне зростання більшості видів злочинних посягань.